

Kuningaküla rattaretk on talvel valge, suvel roheline.

Algmäng: Kalevipoja võitlus Šahhovskoidega

Kui Kuremäe tornisibulad paistma hakkavad, pole jõutud mitte ainult Ida-Viru kõige tugevama turismimagneti epitsentrisse. Siit Peipsi rannani müttas kunagi kaks kangelast. Eestlaste kuningas Kalevipoeg ja eestlasi venelasteks tegema tulnud vürst Sergei Šahhovskoi. Nende tegusid püüdsid jõudumööda korrata Vene ja Rootsi, Saksa ja Eesti väed Liivi sõjast läbi Põhjasõja Vabadussõjani ja Teise ilmasõjani välja.

Kõigepealt rajas Kalevipoeg Kuremäe mäe. Tahtis sellele magades oma pea toetada. Siis hakati Kuremäele ehutama luteri kirikut. Kirik peaaegu valmis, tuli Eestimaa kuberner Sergei Šahhovskoi mõttega kaotada ära eesti emade komme oma lastele eesti keeles hällilaulu laulda. Ning käskis sellele paigale rajada vene kloostrit. Lammutatud luteri kiriku alusmüürile kerkis Jumalaema Uinumise peakirik. Ent enne, kui see valmis sai, uinus eestlaste vihkajast kuberner 1895. aastal ise igavesele unele ja aeti siiasamasse Kuremäele auku.

Selle kõige mälestuseks kloostrisse kerglaselt riietatud naisterahvaid ja jalgratastega koormatud meesterahvaid sisse ei lubata.

Kloostri ees on surnuaed, selles kuulustamm, mis küll ise seda nägu, et tahaks varsti kalmistule pikali heita. Tamme vastas on putka, kus kohalikud memmed käivad õlut joomas ja külajutte rääkimas. Läbi aasta kõige rahvarohkem on aga Kuremäe lähedal maa alt pulbitsev allikas. Sünnit vett käiakse ammutamas Narva linnastki, ja seda iga ilma ning aastaaajaga. Allikaseinast sorisevat vett täiendab kümblusmajaja, kuhu saab ka sisse minna ja end pühasse tervistavasse vette kasta. Tuleb vaid silmas pida, et nagu korralikus saunas on süngi oma naiste ja meest seansid. "Siit veest pole veel keegi haigena välja tulnud," kõlab allikavee ammutajate üksmeelne kinnitus. Mis on üsna usutav, arvestades, et vesi on umbes neljakraadine. Vahel võib lähedase kase najal näha kepikesi, mis nende najal kõndijatele pärast kümblust kasutuks osutunud.

Siis tuleb Kalevipoja haud vasakul pool teed Kivinõmme kandis. Ning siis tosin kilomeetrit väntamist läbi inimtühjade soode ja metsade. Kuni jõuame läbi Agusalu kaarega Permiskülla välja.

Rattalise sõit maailma otsa ja tagasi

Tekst: Tiit Kändler

Fotod: Tiit Hunt, Tiit Kändler

Eelmäng: põhjaveehaare ja järvekau-nitarid

Ahtme ja Vana-Ahtme sovetlike tühjavõitu aknasilmade vahelt läbi sõites ei jää kaugele Ida-Virumaa tuntumaid keskkonnaprobleemsemaid kohti, mis geopoliitilise iroonia läbi on ühtlasi üks Euroopa ainulaadsemaid looduspaiku. Kurtna järvestu 40 järve on suutnud end maha laotada vaid 30 ruutkilomeetri peale. Tõsi, seda ei teinud järved ise, vaid kuulsusrikas jääaeg, mille hiigelkokteili viimased jääkuubikud olid end osavalt kruusa ja muu igijää alt välja sulanud sodi vahele ära peitnud.

Parim ülevaade järvestikust ongi ratturitele kevadel, mil puude-põõsaste lehestik veel täies jõus puhkemata. Sõit üle mõhnastiku kulgeva looduslähedase tee pakub midagi nii hingele kui jala-lihastele. Kes aga soovib oma kehaga maitsta kevadist Viru vett, see võib seda teha Nõmmejärves, mille idakallas on patisaksa jaoks meeldivalt liivane.

Kurtna järvestuga on seotud ka oma keskkonnalugu. Nimelt neelab Ida-Viru ohtralt vett, ohtramalt kui kogu muu Eesti kokku. Põlevkivi on üks janusemaid maavarasid maailmas. Kaevurite janu kustutamiseks rajati 1972. aastal Vasavere nn veehaare, mis Vasavere järve lähedusse puuritud tosinast poolesaja meetri sügavusest puurkaevudest vee kahe poolemeetrisest veetoru kaudu Kohtla-Järvele saadab. Nagu tavaliselt, polnud teol tulemusi, küll aga tagajärgi. Järvestu järvede veepind hakkas hoogsalt langema. Langusele püüti piiri panna nii ja naa, kuid tegelikult peatas selle mõne vana kaevanduse sulgemine, mis muidugi ei johtunud keskkonnamurest. Miks aga ei nimetata rajatist lihtsalt Vasavere veetoruks, vaid veehaardeks? Küllap sellepärast, et siiani võib üsna kindlalt väita: Vasavere veehaare on üks Euroopa kõige raiskavam veevarustus. Teel januse kodaniku või töös-tuseni läheb selle tublides torustikes kaduma kaks kolmandikku puhtast põhjaveest.

Jumalaema Uinumise peakirik on ehitatud luteri kiriku müüridele.

Keskmäng: ikka-ikka põhja poole

Permisküla-Kuningaküla-Gorodenka tee kulgeb suisa Narva jõe kaldal. Jões on palju vett, enim Eesti jõgedest, ja selle kaldal elab ka üllatavalt palju rahvast. Kuningaküla olevat tähendanud rikkale kuuluvat maad. Külas leidub kalme, mis annavad teada, et siin elati juba vähemalt 1000 aastat tagasi.

Gorodenka öeldakse venepäraselt Gorodjonka, mis tähendab "linnake". Nüüd on selles linnakeses Eesti piirivalve Punamäe kordon. Kordoni maadel paikneb relvakogu, mis koosneb enamjaolt ümbruskonnast leitud II maailmasõja relvastusest ja sõjatehnikast. Pole ka ime, sest just siinsetes, Narva läänekalda soodes püsis viimase sõja ajal rinne kõige kauem.

Meie laagripaigast paar kilomeetrit põhja pool asub Poruni ehk Boroni jõgi, ürgorg ja ürgmets. Jutt Poruni metsa põlisusest on siiski liialdatud. 18. sajandil töötas Gorodenkas klaasikoda, arvatavasti Eesti vanemaid. Tööks vajalikku potast toodeti lehtpuu tuhand, liiva saadi siitsamast. Puid võeti Poruni või Boroni metsast. Boroni jõe põhjakaldal leitavat klaasitükikesi veel praegugi. Siin elavatest kotkastest tuleb õhtul juttu lugemistelgis.

Vangerdus: maailma lõpp

Huntide, karude, lendoravate ja sala-kaubavedajate maadelt lõuna poole sõit-

Püha vett käiakse Kuremäelt toomas igal aastaajal.

Kalevipoja toimetamised Alutaguse kihelkonnas

Kalevipoeg tegi Alutagusel järgmist.

- Lõi Kuremäe künka, kuna tahtis magada ja patja polnud.
- Tekitas Kurtina järved, kuna käis sealkandis sihitult ringi, jättes maha 40 jalajälge.
- Tõi Peipsi tagant seljätäie laudu, tõenäoliselt ületades Narva jõe suudme. Neist laudadest ehitati pärast Vask-

narva Ilja Prohveti kiriku tellingud.

- Magas Kivinõmme kandis, kuni vaenlased tal jalad maha raiusid. Siis laskis end samasse maha matta. Enne aga võtnud kätte ja visanud Tallinnast suure kivi Kivinõmme metsa. Kõige selle tõttu on seal nüüd maastikukaitseala.

Alutaguse rahvasuust

Narva jõgi, Euroopa Liidu ja Venemaa eraldaja.

Vasknarva Ilja Prohveti kirik on tellinguis mäletamatutest aegadest saadik.

Illuka murre ja poluvernikud

Illuka valla elanikud rääkisid kirde-eesi murde Jõhvi kihelkonna murrakut. Selle omapäraks oli III vâlte kasutamine II vâlte asemel. Lisaks kõnelesid siinmail elanud venelased poluverniku murret. See ei ole eesti keele kõrval vene keele rääkimine, vaid eriline murrak, mida kõneldi Iisaku lõunapoolsetes külates. “Poluvernikuid sai näha Iisaku laadal, õlivad nisiksed jäändrikud, lühikest kasvu. Istusivad vankri pääl, rääkisivad ja aina naerasivad.”

Al. Teetov Ediverest

Iisaku kirik vaatab mäekünkalt alla ühele Alutaguse keskusele.

jat ootab ees tõeline üllatus. See on Struuga jõgi oma suurte luhtadega, üsna omapärane nurgake. Kindlasti tasub põigata Vasknarva, paika, kus saab maailm otsa. Siit edasi ei vii ühtki teed, Struuga luht jääb ette. Maailma otsa valvas 14. sajandil tugev Liivi ordu linnus. Kord see purustati, siis jälle ehitati üles, ja nii 18. sajandi alguseni, mil kindlust enam ei taastatud. Sellest ajast seisabki siin need paar müürijuppi ja kuulab Vene poolelt kostvaid bajaanihelisid.

Seevastu 19. sajandist pärit Ilja Prohveti kirik on kui kindlus ise, ümbritsetud kõrgetest betoonmüüridest. Nii kaua,

kui kohalik vanimgi rahvas mäletab, on kirik ikka olnud tellingutes, nõnda et tegu võib olla ühtlasi Eesti vanima tellingehitisega. Siin võis tegutseda Kalevipoeg. Kui ta üldse Peipsi tagant laudu tõi, ja kui tal vähegi oidu peas oli, küllap tõi ta siis neid Skamjast Vasknarva – vähim tee ju käia! Võib-olla on just neist laudadest tehtud Ilja Prohveti kiriku tellingud.

Smolnitsa luidetelt avaneb kaunis vaade Peipsile, mis jätkub kogu selle suurjärve põhjakalda, jõudes kulminatsiooniks Kauksi krestomaatilise puhkepiirkonnaga. Siinkandis on läbi kruu-

satee veel aimata palke, millega sakslased sõja ajal soiseid teid tugevdasid. Teed olid nõnda kitsad, et möödapääsuks ehitati iga paarisaja meetri järel taskud.

Ei tasu siit veel sõita Tudulinna tuttu. Tasub kindlasti ära käia Avinurmes, et näha sealset kobedat kirikut ja potsakaid potte. Ja eriti – et kuulata kuulsat Ellerheina tütarlastekoori võluvast ja ergutavast laulu kirikus, mis vahetult enne viimast sõda valmis sai.

Tudulinna naski saab näha kirikut ja selle lähedal teisegi kiriku varemeid kui jälgi kunagisest kirikutülist. Tudulinna

Tiit Hunt

Vasknarva linnus seisab tänini Euroopa ja Vene piiril.

on ka omamoodi alternatiivenergia keskus. Linnamäel seisab üle saja aasta vanune puust tuuleveski. Roostoja jõel aga komsomoli löökehitusena 1950. aastal vaminud hüdroelektrijaam, mis viimased viis aastat jälle toimimas.

Lõppmäng: tagasi antilooduse rüppe

Iisaku on kui näide külast sirgunud keskusest. Seda toonitab uhkelt mäe pealt alla vaatav Iisaku kirik, milles 1895. aastast tänaseni kõlab Pariisi maailmanäituse jaoks Saksamaal ehitatud orel. Justkui sellest veel vähe, on Tärivere mäele ehitatud vaatetorn, kust paistab üle

Alutaguse laante ja rabade ka Kuremäe klooster, Peipsi järv ning põlevkivikaevandused. Siin, kunagises poluvernikute keskuses, on ka muuseum.

Mäetaguse mõis on meie rajal kõige esinduslikum – küllap on selles ka Viru kaevanduse põlevkivist saadud rahad mängus.

Noh, ja mis seal's muud, kui antilooduse poole teele! Viru kaevandus, Tammiku kaevuriasula. Kuni Jõhvi võtab oma tähtsaks maakonnalinnaks pürgiva kaevandusasula palgega otsad kokku.

lo

Repro

Avinurme historitsistlik kirik ehitati vaid saja aasta eest.

Tiit Kändler

Alutaguse mets lähed müügiks poluverniku keeles.

Alutaguse hunt

“Vana hunt võttis nõuks muretseda oma lastele mänguasja. Leidis ühe Kaidma taluõue pealt väikese tüdruku Miina (sündind 1874), võttis hambu ja viiski kutsikatele rõõmuks. Hakati otsima, last ei kusagil. Kutsuti kokku kolme valla rahvas ja asuti metsa kammima. Laps leiti hundi pesast elusa ja tervena. Hiljem abiellus Miina Haugase Aleksandriga. Nad elasid Narvas, kus neil oli kaks maja.”

Elga Valter, “Illuka radadel”, 1998